

e-ISSN: 2980-2628 | www.jomiss.com.tr

CİLT 2, SAYI 1, Haziran 2024 | VOLUME 2, ISSUE 1, June 2024

Atıf Bilgisi | Reference Information

Yusuf Kılıç-Göksel Günel, "Hititlerin Nerik, Şamuha ve Tiliura Kentleri Üzerindeki Sınır Politikası", JOMISS, C. 2, S. 1, Haziran 2024, s. 54-64.

Makale Türü | Article Type
Araştırma Makalesi | Research Article

DOI No: 10.29329/jomiss.2024.1039.4

Geliş Tarihi | Received Date
14 Mayıs 2024 | 14 May 2024Kabul Tarihi | Accepted Date
11 Haziran 2024 | 11 June 2024

Hititlerin Nerik, Şamuha ve Tiliura Kentleri Üzerindeki Sınır Politikası

Border Policy of the Hittites on the Cities of Nerik, Şamuha and Tiliura

 Yusuf KILIÇ* Göksel GÜNAL*

Özet

Hititlerin tarihleri boyunca uğraşmak zorunda oldukları sorunların başında Kaşka ve Azzi-Hayaşa memleketlerinin sınır bölgeleri gelmektedir. Hitit krallarının bu bölgelerde güvenliği sağlamadan başka bir ülkeye sefere çıkmaları pek mümkün olmamıştır. Nitekim Hitit kralları bu bölgelerde sınır güvenliğinin sağlanması için çeşitli politikalar uygulamışlardır. Bunlardan birisi de sınır kentleri politikasıdır. Bu çalışmada Hitit'in kuzeyindeki Kaşka ve doğusundaki Azzi-Hayaşa memleketleriyle sınır olan Nerik, Şamuha ve Tiliura kentlerinin sınır kenti politikası incelenmiştir. Nerik, Hititlerin büyük kült merkezlerindedir ve aynı zamanda siyasi güce de sahiptir. Coğrafi olarak başkent Hattuşa'nın kuş uçuşu 148 km kuzeydoğusunda, modern Samsun ili Vezirköprü ilçesi Oymağaç Höyük'te yer almaktadır. Şamuha, kral II./III. Tuthaliya (MÖ 1430-1400) Dönemi'nde Hititlere başkentlik yapmıştır. Kaşka ve Azzi-Hayaşalı düşman üzerine yapılan seferler buradan hareketle yürütülmüştür. Şamuha coğrafi olarak, Hattuşa'nın kuş uçuşu 169 km güneydoğusunda, Kızılırmak nehrine 500 m uzaklıkta, modern Sivas ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Tiliura, Kaşka Kabilesi sınırında bulunmaktadır. Yeşilirmak Nehri'nin kuzeyinde Kaşka Kabilesi, güneyinde ise Tiliuralılar yer almaktadır. Tiliura'nın lokalizasyonu günümüzde halen tartışma konusudur. Bu kentlere uygulanan en etkili sınır politikası kral III. Hattuşili (MÖ 1280-1250) Dönemi'nde uygulanmıştır. Kral III. Hattuşili'nin uyguladığı politika, diğer Hitit krallarının uyguladığı sınır kenti politikasından farklılık arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Nerik, Şamuha, Tiliura, Sınır Kenti Politikası.

Abstract

One of the main problems that the Hittites had to deal with throughout their history was the border regions of the Kaşka and Azzi-Hayaşa countries. It is not possible for the Hittite kings to go on an expedition to another country without ensuring security in these regions. As a matter of fact, the Hittite kings implemented various policies to ensure border security in these regions. One of these is the border cities policy. In this study, the border city policy of the Hittite cities of Nerik, Şamuha and Tiliura, located on the border of Kaşka and Azzi-Hayaşa, was examined. Nerik is one of the great cult centers of the Hittites and also has political power. Geographically, it is located in Oymağaç Höyük, in the Vezirköprü district of the modern Samsun province, 148 km northeast of the capital Hattusa as the crow flies. Şamuha was the capital of the Hittites during the reign of King Tudhaliya II/III (1430-1400 BC). The campaigns against the enemies of Kaşka and Azzi-Hayaşa were carried out from here. Geographically, Şamuha is located within the borders of the modern province of Sivas, 169 km southeast of Hattuşa as the crow flies, 500 m from the Kızılırmak river. Tiliura is located on the border of the Kaşka Tribe. The Kaşka Tribe is located in the north of the Yeşilirmak River, and the Tiliura people are in the south. The localization of Tiliura is still a matter of debate today. The most effective border policy applied to these cities was implemented during the reign of King Hattuşili III (1280-1250 BC). The policy implemented by King Hattuşili III differs from the border city policy implemented by other Hittite kings.

Keywords: Hittites, Nerik, Şamuha, Tiliura, Border City Policy.

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli, yklic@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8024-8521, Türkiye.

• Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, goksalg.gkg@gmail.com, Orcid: 0009-0001-7551-0975, Türkiye.

Giriş

MÖ II. bin yılın ortalarında Anadolu'nun orta bölümünde Hititlerin hâkim unsur oldukları görülmektedir. Hititlerin Anadolu'ya nereden geldikleri konusunda birincil kaynaklar yetersiz kaldığından bu hususta bilimsel varsayımlar ortaya atılmıştır. Bu noktada başta Hititolog Ferdinand Sommer olmak üzere alanın birçok uzmanı Hitit halkının Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girerek bir süre Yeşilirmak Havzasına, ardından da Kızılırmak yayı içerisine yerleştiğini iddia ederken¹, buna karşın bir kısım bilim insanı ise Hititlerin zaten o dönemde Anadolu'nun kuzeyinde yaşayan yerli halk olduğunu savunmuştur.² Bu dönemde Anadolu'da merkezi güç olmadığından özgürce hareket eden Hititler kısa zamanda siyasi yönetimi ele geçirmişlerdir.³ Yerel kabileler ise ayrılıkçı olmanın bedelini yabancı bir kabilenin boyunduruğu altına girerek ödemişlerdir.

Hititler Anadolu'da hâkimiyet kurduktan sonra dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı sınır güvenliğine ayrıca önem vermişler ve sınır şehirlerine uyguladıkları politikalarda gerektiğinde radikal kararlar almışlardır. Hattuşa'nın başkent olması savunma kaygısını da beraberinde getirmiştir. Nitekim başkente yakın ve tehdit oluşturan yabancı toplumlar askeri seferlerde Hattuşa'yı öncelikli hedef durumuna getirmişlerdir. Gerçekten kral I. Šuppiluliuma (MÖ 1370-1340) tahta geçtikten sonra ülkenin birçok yerinde karışıklık olmasına rağmen ilk olarak saldırgan Kaška kabilelerini püskürtmüş ardından Azzi-Hayaşa Krallığını kontrol altına almış sonrasında ise diğer isyan bölgelerine yürümüştür.⁴ Özellikle Kaška⁵ ve Azzi-Hayaşa⁶ sınırı Hititlerin en çok sıkıntı çektiği alanlardan biridir. Hitit krallarının bu sınırların güvenliğini sağlamadan sefere çıkmaları mümkün değildir. Kaynaklardan öğrenildiğine göre, Hititlerin Nerik⁷, Šamuha⁸ ve Tiliura⁹ kentleri bu sınır hattında bulunmaktadır.

1. Nerik Sınır Politikası

Nerik Kenti'nin lokalizasyonu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Goetze 1957 yılında, Nerik'in Hattuşa'nın kuzeybatısında yani Amasya'nın kuzeyinde aranması gerektiğini ileri sürerken, Garstang ve Gurney 1959'da bunun tam zıttı olarak Hattuşa'nın 100-110 km güneydoğusunu işaret etmiştir.¹⁰ Yine Güterbock 1961 yılında, Hitit belgesine dayanarak Kızılırmak üzerinde bulunan Çorum'un Kargı ilçesinin yakınlarını, Dinçol ise 1974'de Nerik'in Boyabat-Durağan-Vezirköprü hattının kuzeyinde, Kızılırmak ile İsfendiyar Sıradağları'nın batıya uzanan uçları arasında aranması gereğine inanmıştır.¹¹ R. M. Czichon'un son yıllarda yaptığı çalışmalarla Nerik'in Samsun İli Vezirköprü İlçesi'nin Oymaağaç Höyük'te bulunduğu kesin bir gözle bakılmaktadır.¹² Bu doğrultuda Nerik'in, Hattuşa'nın 148 km kuzeydoğusunda yer aldığını söylemek mümkündür.¹³

Hititlerin büyük kült merkezlerinden biri olan Nerik, Hattuşa dışında vergi vermeyen ender şehirlerden biridir. Ayrıca Hititleri yönetecek kişinin Nerik'in Fırtına Tanrısı'ndan onay alması gerekmektedir.¹⁴

1 Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1987 s. 82.

2 Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Bursa 2013, s. 46.

3 Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, İstanbul 2002, s. 54.

4 Özlem Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluk Devri Krallarında I. Šuppiluliuma Dönemi'nde Anadolu", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 2008, s. 24.

5 Dursun Sağdıç, "Samsun Bölgesi'nde Kaška (Gaška) Hitit Mücadelesi", *AMİSOS*, C. 4, S. 7, 2019, s. 224.

6 Veli Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu Anadolu'daki Varlığı ve Hayaşa-Hitit İlişkileri", *RSSS*, C. 5, S. 4, 2017, s. 794.

7 Ahmet Ünal, *Eski Anadolu Siyasi Tarihi I*, Ankara 2018, s. 429.

8 Leyla Murat, "Hitit Coğrafyasında Yukarı Ülke ve Tarihi Önemi", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve DTCF Sempozyumu Bildirileri*, 1998, s. 176.

9 Murat, "Hitit Coğrafyasında ...", s. 185.

10 Ali M. Dinçol-Jak Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında", *Belleten*, C. 38, S. 152, 1974, s. 565-566.

11 Dinçol-Yakar, "Nerik Şehrinin ...", s. 571.

12 Rainer Marie Czichon, Mehmet Ali Yılmaz, H. Burak Çümen, "Oymaağaç Höyük/Nerik Arkeoloji Projesi 2022 Yılı Çalışmaları", *43. Kazı Sonuçları Toplantısı C. 2*, 2022, s. 447.

13 Nerik'in koordinatları için bkz. 41°12'28.0"N 35°25'47.8"E.

14 Rainer Marie Czichon, "Oymaağaç Höyük/Nerik (?)", *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Ed. Meltem Alparslan),

Bu durum Hitit Kanunlarını içeren A (KBo 6.2) ii metninden öğrenilmektedir.

Nitekim Hitit Kanunları madde 50’de, “*Nerikte bulunan* [adam], *Arinna* (ya da) *Ziplanta*’da rahip olan kişi----- her kasabadaki evleri muaftır; ortakları ise luzzi’yi yerine getirir”.¹⁵

Çivi yazılı kaynaklardan, Nerik’in kral II. Hantili ya da kral I. Muvatalli dönemlerinde elden çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁶ Kaynaklarda görüş birliği olmadığından Nerik’in işgalinin Orta Hitit Devleti Dönemi’nde gerçekleştiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Eski Hitit Devleti Dönemi’nde Nerik Kenti üzerine uygulanan sınır kenti politikalarının zayıf olduğu görülmektedir. Gerçekten de Orta Hitit Devleti Dönemi’nde Kaşkaların eline geçen Nerik Kenti’nin geri alınması 400 yıldan fazla sürmüştür. İmparatorluk krallarından gerek kral I. Şuppiliuma gerekse kral II. Murşili’nin (MÖ 1339-1310) birçok sefer düzenlemesine rağmen Kaşkaların elinden alınamayan Nerik şehri ancak III. Hattuşili tarafından alınmıştır.¹⁷ Kral III. Hattuşili ve kral IV. Tuthaliya dönemlerinde uygulanan dini ve siyasi sınır politikaları, şehrin kalıcı olarak Hititlerin eline geçmesini sağlamıştır. Dini politikaları inceleyecek olursak kral III. Hattuşili, kral II. Muvatalli (MÖ 1310-1285) tarafından Nerik’in Fırtına Tanrısının Rahibi seçilmiştir. Bundan dolayı Kaşkalar ile olan tüm mücadelelerinde elde ettiği zaferlerin hepsini Nerik’in Fırtına Tanrısına dayandırmaktadır. Kral III. Hattuşili kendisine koruyucu Tanrı olarak Nerik’in Fırtına Tanrısı’nı seçmiştir. Bununla birlikte kral III. Hattuşili’nin eşi Puduhepa, kralın kendisini Nerik’in Fırtına Tanrısına adadığından bahsetmekte ve ondan önce gelen Hitit krallarının üzerlerine düşen görevi yapmadıklarını söylemiştir.¹⁸ Kral III. Hattuşili, bu din politikasıyla Nerik’in Fırtına Tanrısı’nı arkasına almış ve onun emriyle hareket ettiğini ifade etmiştir. Yani kral III. Hattuşili burada kendi isteği üzerine değil, Nerik’in Fırtına Tanrısı’nın arzusuyla hareket etmektedir. Askeri olarak elde ettiği başarılarla Nerik’teki hakimiyetini güçlendiren III. Hattuşili, yerli Hititli vatandaşları zorunlu olarak bölgeye iskân etmiştir.¹⁹ Anlaşılan kral III. Hattuşili kendisinden önce hüküm süren atalarının yaptığı hatayı görmüş, bundan ders çıkarmış ve kalıcı hâkimiyetin sadece askeri seferlerle değil, zorunlu iskân faaliyeti ile gerçekleşeceğini görmüştür.

2. Şamuha Sınır Politikası

2005 yılından itibaren Vuslat Müller-Karpe’nin başkanlık ettiği Arkeoloji çalışmaları, 2014 yılında konumu bilinen Hitit kentleri listesine Şamuha’yı da eklemiştir.²⁰ Şamuha, Hattuşa’nın 169 km güneydoğusunda, modern Sivas ilinin Yıldızeli ilçesine bağlı Kayalıpınar köyünde yer almaktadır.²¹ Ayrıca Kızılırmak Nehri’ne uzaklığı 500 metredir. Nehrin hemen yanına kurulmuş olan kent yük taşımacılığında nehirden faydalanmıştır.²² İlk kez Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’ne ait yazılı kaynaklarda karşımıza çıkan Şamuha, bu dönemde Anadolu’da süregelen ticaretin bir parçası olmuştur.²³ Nitekim Şamuha’da tüccarların konakladığı bir hanın varlığı Kt 92/k 3 No’lu tablet metnin içerisinde yer alan “*Şamuha*’da han için x şeqel kalay ödedim.” ifadesinden anlaşılmaktadır.²⁴

Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 298.

15 Harry Angier Hoffner, *The Laws Of The Hittites*, Tuta Sub Aegide Pallas, Leiden 1997, s. 61.

16 Şafak Bozgun, *III.Hattuşili Devrinde Nerik ve Hakmiş Memleketleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 33-34.

17 Murat, “Hitit Coğrafyasında ...”, s. 185.

18 Bozgun, *III.Hattuşili Devrinde ...*, s. 196.

19 Bozgun, *III.Hattuşili Devrinde ...*, s. 44.

20 Vuslat Müller Karpe-Andreas Müller Karpe, “Kayalıpınar/Şamuha’da Yapılan Kazı Çalışmaları”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı C. 3*, (Ed. Adil ÖZME), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 297.

21 Şamuha’nın koordinatları için bkz. 39°37’11.0”N 36°31’41.5”E.

22 Hamza Ekmen, “Filolojik ve Arkeolojik Verilere Göre Anadolu’da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi”, *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*, (Ed. Adnan Baysal), Ege Yayınları, İstanbul 2015, s. 55.

23 Turgut Yiğit, “MÖ II. Bin Yıl Anadolu Kentlerinden Şamuha’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, 1997, s. 274.

24 Hülya Kaya Hasdemir, “Sivas’ın Tarihi Yolları: Tacir, Rahip ve Komutanın Ayak İzleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, 2021, s. 4.

Yine Hitit hâkimiyeti zamanında Pittiyarik ve Arziya kentlerinden Şamuha'ya nehir üzerinden gemi ile yapılan erzak nakliyatından KUB XXXI 76 No'lu metnin içeriğinde bahsedilmektedir.²⁵ Bu durum Şamuha'nın, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ndeki önemini koruduğunu ve ilerleyen süreçte Hititlerin de önemli sınır kentlerinden biri haline geldiğini göstermektedir.

Şamuha'nın sınır politikasındaki önemine gelince; bu kentin adının ilk defa Telepinu Fermanı'nda geçtiği²⁶ tespit edildiği gibi, Telepinu'nun krallığı sürecinde buraya depo binası yaptırdığı da arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır.²⁷ Ayrıca Kizzuwatna'nın, Armatanalı düşman tarafından tehdit edilmesi üzerine Gece Tanrıçası Şamuha'ya taşınmıştır. Bu olay Şamuha'nın kral I. Tuthaliya (takr. MÖ 1445) zamanında dinî bir olaya da tanıklık ettiğini göstermektedir.²⁸

Şamuha, kral II./III. Tuthaliya Dönemi'nde ise Azzi-Hayaşa'lı düşmanların Yukarı Ülke'ye saldırıları üzerine sınır konumuna gelmiştir.²⁹ Bunun üzerine kral II./III. Tuthaliya Azzi-Hayaşalı düşmanları mağlup ederek Şamuha'yı da başkent olarak kullanmıştır. Kısa süreliğine de olsa bütün ülke buradan yönetilmiştir.³⁰ Şamuha'nın neden başkent yapıldığı tam olarak bilinmese de bu radikal kararın arkasında ülkenin dört bir yanında çıkan isyanların olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim eldeki bilimsel veriler kral II./III. Tuthaliya Dönemi'nde çıkan isyanların Hattuşa'yı güvenli bir bölge olmaktan çıkarmış olduğunu ve askeri güvenliği daha çok öne çıkan Şamuha'nın bu yüzden başkent konumuna getirildiğini göstermektedir. Öyle ki kral II./III. Tuthaliya'nın, Hattuşa'nın yakılıp yıkılması üzerine I. Şuppiluliuma'yı Şamuha'dan Hattuşa'ya göndermesi bunu doğrular niteliktedir.³¹

Bu durum KBo VI 28 (=CTH 88) metninde şöyle ifade edilmektedir.

13- *Uzaktan, Armatanalı düşman [geldi], ve Hatti ülkelerini yağmaladı,*

14- *ve Kizzuwatna şehrini kendi [sınırı] [yaptı]. Ve [Hatt]uşa, şehri*

15- *yanıp kül olmuştu, ve (sadece)[.....] ve heşti evi [.....] ... kurtuldu.³²*

Yine kral I. Şuppiluliuma'nın (MÖ 1370-1340) krallığı sırasında Şamuha, Kaşka ve Azzi-Hayaşa'ya karşı yapılan seferlerde askeri üs olarak hizmet etmiştir. Ayrıca kral seferlerden topladığı esirleri Hattuşa'ya değil, Şamuha'ya bırakmıştır.³³ Bununla birlikte yazılı kaynaklar kral II. Murşili'nin, Şamuhalı "Kırların" İstar'ının öfkelenmiş olduğunu öğrenince gerekli dinî görevleri yerine getirmek üzere Şamuha'ya bir görevli gönderdiğini ve daha sonra da İstar'ın heykelini başkente getirip ona tapınma ritüellerinde bulunduğu bahsetmektedir.³⁴

Kral III. Hattuşili de, kardeşi kral II. Muvatalli'nin isteği üzerine Yukarı Ülke'nin *GAL MEŞEDI* "saray muhafızlarının başı" olmuş ve Şamuha ile daha çok ilgilenmiştir.³⁵ Ayrıca Yukarı Ülke'nin eski yöneticisi Arma-datta'nın, kral III. Hattuşili'yi çekemeyerek Şamuha'yı büyü ile doldurması, Yukarı Ülke'nin yönetim merkezinin burası olduğunu düşündürmektedir.³⁶ Yazılı kaynaklar kral III. Murşili (Urhi-Teşup)'nin amcası III. Hattuşili ile Şamuha'da savaştığını ve şehrin surlarının İstar'ın gücüyle yıkılmış olduğunu anlatmaktadır.³⁷ Bu savaşta kral III. Murşili mağlup olmuş ve Şamuha'da bir domuz ahırına kapatılmıştır.³⁸ Görüldüğü üzere çivi yazılı kaynaklar kral III. Murşili, III. Hattuşili, I. Tuthaliya, II./III. Tuthaliya, I. Şuppiluliuma, II. Murşili, II. Muvatalli Dönemi Şamuha'sına ışık tutmaktadır.

25 Hasdemir, "Sivas'ın Tarihi Yolları ...", s. 7.

26 Yiğit, "MÖ II. Bin Yıl ...", s. 274.

27 Müller Karpe, "Kayalıpınar/Şamuha'da ...", s. 298.

28 Müller Karpe, "Kayalıpınar/Şamuha'da ...", s. 306.

29 Yiğit, "MÖ II. Bin Yıl ...", s. 275.

30 Müller Karpe, "Kayalıpınar/Şamuha'da ...", s. 298.

31 Yiğit, "MÖ II. Bin Yıl ...", s. 275.

32 Albrecht Götze, *Kizzuwatna And The Problem Of Hittite*, Yale University Press, New Haven 1940, s. 22.

33 Gavaz, "Hitit İmparatorluk ...", s. 25.

34 Hasdemir, "Sivas'ın Tarihi Yolları ...", s. 10.

35 Murat, "Hitit Coğrafyasında Yukarı ...", s. 179.

36 Yiğit, "MÖ II. Bin Yıl ...", s. 277.

37 Ünal, *Eski Anadolu Siyasi...*, s. 772.

38 Yiğit, "MÖ II. Bin Yıl ...", s. 277.

Diğer taraftan Şamuha üzerine uygulanan sınır kenti politikası etkisini en çok MÖ 1400-1237 yılları arasında göstermiştir. Kuzeyde Kaşka Kabileleri, doğuda Azzi-Hayaşa düşmanlarının bulunduğu bölgede Şamuha'ya uygulanacak politika askerî odaklı olmuştur. Bu yüzden bölge askerî üs işlevi görmüştür.

Bu durum KUB XIX 11 (=CTH 40) metninde şöyle ifade edilmektedir.

8, 9, 10 – *Hatti'nin fırtına tanrısı, ordunun fırtına tanrısı ve savaş alanının İstar'ı* (böylece) [düşman] topluca öldü. O ayrıca çok sayıda esir [aldı] ve Şamuha'ya geri getirdi.³⁹

Esirlerin Şamuha'da bırakılması sınır kentine uygulanan politikanın bir gereği olarak düşünülmelidir. Bu durum şehrin insan gücünü arttırdığı gibi ekonomisine de fayda sağlamıştır. Nitekim Şamuha'nın böyle bir ihtiyacı olmasaydı kral I. Şuppiluliuma Kuzey Suriye Seferi'nde yaptığı gibi topladığı esirlerin tamamını Hattuşa'ya götürürdü. Ayrıca kral III. Hattuşili'nin Şamuha'yı kuşatması esnasında surların yerle bir olduğundan bahsetmesi şehrin tahkimatlı olduğunu göstermektedir. Şehri çevreleyen ve bölgeyi güvenli hale getiren surlar sınır politikalarının bir sonucudur. Nitekim buradaki sur hattının yaklaşık olarak 23.1 hektarlık bir alanı çevrelediği ve sur duvarının 6.5 m'lik kalınlığa sahip olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰

Daha önce de ifade edildiği gibi, şehrin sınır kenti politikasını şekillendiren dinî olaylar da mevcuttur. Gerçekten kral I. Tuthaliya Dönemi'nde Gece Tanrıçası İstar'ın Şamuha'ya getirilmesi, II. Murşili'nin Şamuha İstar'ına dualar edip tapınması aynı zamanda oğlu III. Hattuşili'yi küçüklüğünde Şamuha İstarı'nın rahipliğine vermesi, III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa ile evlendikten sonra Puduhepa'nın Şamuha İstarı'na daha çok önem göstermesi gibi olaylar Şamuha'nın sınır kenti politikasını doğrudan ve olumlu olarak etkilemiştir. Nitekim böylesine değer verilen bir tanrıçanın şehrinin savunması veya kötü durumda bırakılmasını beklemek mümkün değildir.

3. Tiliura Sınır Politikası

Asur ve Hitit çivi yazılı belgelerinde geçen Tiliura Kenti'nin lokalizasyonu halen bir tartışma konusudur. Çivi yazılı belgelerdeki ifadelerden Tiliura'nın konumunun Turhal-Tokat hattında, bölgede doğu-batı yönünde akan Yeşilirmak'ın güney yerleşimlerini oluşturan Kazova Yöresi olması gerektiği düşünülmektedir.⁴¹ Bu yörenin güney ve kuzeyi dağlarla çevrilidir. Ancak işaret edilen bölge engebeli arazi yapısına sahip değildir. Bölge Hattuşa'nın kuzeydoğusunda yer almakta ve 137 km uzağındadır. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Tilimra olarak adlandırılan kent, Hititler Dönemi'nde Tiliura adını almıştır.⁴² Tiliura, Labarna ve kral I. Hattuşili zamanında Hitit-Kaşka sınırı olarak belirlenen Kummeşmaha Nehri kıyısında yer almaktadır.⁴³ Yaklaşık 200 yıl boyunca Hitit egemenliği altında kalan kent, daha sonra Kaşka yönetimine geçmiştir. Kaşkalar'ın Tiliura'yı ele geçirmesi ise kral II. Hantili'nin krallığı esnasında gerçekleşmiştir.⁴⁴ Tiliura'nın Kaşka işgalinden kurtarılması da kral II. Murşili Dönemi'ne denk gelmektedir.

Kral II. Murşili'nin Tiliura'yı Kaşka işgalinden kurtardıktan sonra bölgenin iskanını yendiği NAM.RA'lar ile sağladığını CTH 89 numaralı çivi yazılı metinden öğrenilmektedir.⁴⁵

Bu durum metinde şöyle ifade edilmektedir.

39 Hans Gustav Güterbock, "The Deeds of Şuppiluliuma as Told by His Son", *Journal of Cuneiform Studies*, C. 10, S. 2, 1956, s. 63.

40 Andreas Müller-Karpe, "The East: Archaeology The Upper Land, Azzi-Hayaşa, İsuwa", *Hittite Landscape and Geography*, (Ed. Mark Weeden ve Lee Z. Ullmann), Brill, Leiden 2017, s. 65.

41 Şafak Bozgun, "Çivi Yazılı Belgelere Göre Tiliura Kenti'nin Konumu II", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 2, 2018, s. 1257.

42 Şafak Bozgun "CTH 89: Çiviyazılı Belgelere Hitit Sınır Kenti Tiliura (I)", *Archivum Anatolicum*, C. 11, S. 1, 2017, s. 30.

43 Serkan Demirel, *MÖ II.Binyılda Kuzey Anadolu (Karadeniz Bölgesi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 44.

44 Demirel, *MÖ II.Binyılda ...*, s. 44.

45 Ali Osman Tiro, *Hititlerde Toplu Nüfus Aktarımları ve Ülke İçinde Kullanımları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 16-17.

- 11 - Tiliura kenti, Hantili'nin gününden beri
 12 - boştu. Babam Murşili onu
 13 - tekrar inşa etti, fakat
 14 - onu iyice iskân etmedi. Onu
 15 - silah ile yendiği NAM.RA'ları ile iskan etti.
 16 - Sonradan [çiftçi?] olan [Tiliura'nın]
 17 - eski sakinlerini çekip [aldım]
 18 - ve (ben) majeste, onları geri geti[rdim]
 19 - ve onları tekrar Ti[iliura]'da iskân ettim.⁴⁶

Metnin ilerleyen satırlarında ise kral III. Hattuşili'nin, Tiliura'nın NAM.RA'lara verilmesinden memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim kral III. Hattuşili, işgalden sonra memleketlerini terk etmek zorunda kalan Tiliura halkını tekrar memleketlerine yerleştirdiğinden bahsetmektedir. Yani kral III. Hattuşili bir asırdan fazla yurtsuz olarak yaşayan Tiliura halkını unutmamış, memleketlerine kavuşturmuştur. Bu durum III. Hattuşili Dönemi'nde mülkiyet hakkına verilen önemi de göstermektedir. III. Hattuşili'nin Tiliura'yı silah zoru ile ülkeye bağlanan NAM.RA'lar yerine daha güvenli ellere, halkına teslim etmesi uyguladığı sınır politikasının iyi bir örneğidir.

Kral III. Hattuşili'nin Tiliura üzerine uygulamış olduğu sınır politikası bununla bitmemiştir. Nitekim CTH 89 metninde geçen, “Kaška'lı ağır silahlı asker(leri) ve (/ya da) araba sürücü(leri) yukarı kente çıkmasınlar! Ayrıca o (Ülke Beyi) davaya (kentten) aşağı gitsin! Davayı (/davaları) dışarıda (iken) soruştursun! Kaška'lı bir adam kendine (kentten) bir kadın alı[r(sa) yukarıya? Kente?] gelir(se), (sonra o) bizzat kenti(n) aşağısına gider. Ayrıca eğer herhangi biri [Kaška] memleketinin erkek (ya da) kadın köle(sini) satın alırsa onu yukarıya kente getirmesin! (Eğer) Kaška memleketinin erkek ya da kadın kölesi(ne sahip) biri büyük(/kent) kapısını geçer(se) onu suçta(n dolayı) tutuklarlar. Ancak eğer kentten bir kişi (ya da) (başka) herhangi biri Kaşkalara katıldığında (/iş birliği yaptığında/ yanaştığında) evi, [tarl]ası, eşleri(/karıları), çocukları ile birlikte (ceza olarak?) kenti(ndir) ve böyle insan[lar(ı)] (yakalayınca) kadar devamlı soruşturun!”⁴⁷ gibi ifadeler, uygulanan sınır politikasına ışık tutmaktadır. Kral III. Hattuşili'nin buyruğundan anlaşılacağı üzere Tiliura'nın Kaška ile olan her türlü faaliyeti yasaklanmıştır. Bu buyrukların getirilmesinin nedeni daha öncesinde Tiliura'nın Kaška ile iletişim halinde olduğunu, ticaret yaptıklarını, karşılıklı kız alıp verdiklerini, birbirlerine köle sattıklarını göstermektedir.

Sonuç

Devletlerin geleceğini şekillendiren önemli faktörlerden biri de sınır güvenliğidir. Dolayısıyla sınır güvenliği hususunda sınır kentlerinin tarih boyunca önemini koruduğunu söylemek mümkündür. Çivi yazılı kaynaklardan MÖ 1650-1190 yılları arasında Anadolu'da hüküm süren Hititlerin de sınır güvenliğini sağlamaya yönelik birtakım politikalar uyguladıkları anlaşılmaktadır. Bu politikaların önemli bir parçasını Hitit sınır kentleri oluşturmaktadır.

Hitit sınırında yer alan bir şehir olmak bazen avantajlı, bazen de dezavantajlıdır. Ülke topraklarının ortasında rastgele seçilecek yerleşim yerine, sınırda yer alan bir kente daha çok yatırım yapılması devletin politikası açısından olumlu sonuçlar doğurduğu gibi, buranın her an düşman saldırısına açık olması da büyük bir tehlikenin zuhur etmesine sebebiyet vermektedir. Nitekim bir sınır kentine yapılan her yatırım, aynı zamanda devletin tüm güvenliğine yapılmıştır.

Bu cümleden olmak üzere Nerik, Şamuha ve Tiliura yerleşimleri Hititlerin uyguladığı sınır kenti politikasının önde gelen örnekleri arasındadır. Söz konusu her üç şehir de tarihi boyunca sınır kenti olmanın bedelini ödemiştir. Nitekim Tiliura kral II. Hantili zamanında elden çıkmış ve bir asırdan

46 Sedat Alp, “Hititlerde Sosyal Sınıf Nam.Ra'lar ve Ideogramın Hititçe Karşılığı”, *Belleten*, C. 13, S. 50, 1949, s. 245-246.

47 Bozgun “CTH 89: Çivi yazılı ...”, s. 37-40.

fazla Kaška hâkimiyetinde kalmıştır. Şamuha da Azzi-Hayaşa Krallığı tarafından yağmalanmıştır. Bu şekilde kaybedilen sınır şehirleri Hitit krallarına uygulayacakları politikalar açısından deneyim kazandırmıştır. Yine Hititlerin büyük kült merkezlerinden biri olan Nerik Kenti de II. Hantili zamanında elden çıkmış ve 400 yıldan fazla Kaška işgali altından kalmıştır. Ayrıca Hititlerin bölgeye yapmış oldukları seferler bir müddet başarılı olsa da geçici olmuştur. Kral III. Hattuşili ise, atalarının Nerik'i kurtarmak için sadece askeri sefer yaptıklarını ve bunun geçici bir çözüm olduğunu görmüş, kalıcı hâkimiyetin sağlanması için buraya zorunlu iskân faaliyetlerinde bulunmuştur. Hititler'in Kaşkalı ve Azzi-Hayaşalı düşman için askeri üs merkezi olarak kullandığı Şamuha, kral II/III. Tuthaliya Dönemi'nde başkent olmuştur. Hitit dünyasında karışıklık ve isyanların yaşandığı süreçte alınan bu karar Şamuha'nın Hattuşa'dan daha tahkimli ve güvenli olduğunu düşündürmektedir. Görüldüğü gibi Şamuha'ya verilen öncelik o kadar artmıştır ki asırlardır başkent olarak kullanılan Hattuşa'nın önüne geçmiştir. Kral II.Murşili zamanında Kaşkaların işgalinden kurtarılan Tiliura, kral III. Hattuşili Dönemi'nde sağlıklı bir sınır kenti politikasına geçmiştir. Nitekim kral II.Murşili NAM. RA'ları Tiliura'ya iskan ettirirken, daha sonraki krallardan III. Hattuşili ise memleketini kaybeden Tiliuralıları yurtlarına geri döndürmüş ve Tiliuralıların Kaşkalar ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemiştir. Böylece kral III. Hattuşili'nin Nerik, Şamuha ve Tiliura bağlamında uygulamış olduğu sınır kenti politikaları onu diğer krallardan ayırmıştır.

Kaynakça

- ALP, Sedat, "Hititlerde Sosyal Sınıf Nam.Ra'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı", *Belleten*, C. 13, S. 50, 1949, s. 245-270.
- BOZGUN, Şafak, *III.Hattuşili Devrinde Nerik ve Hakmiş Memleketleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019
- BOZGUN, Şafak, "Çivi Yazılı Belgelere Göre Tiliura Kenti'nin Konumu II", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 2, 2018, s. 1246-1266.
- BOZGUN, Şafak, "CTH 89: Çiviyazılı Belgelerde Hitit Sınır Kenti Tiliura (I)", *Archivum Anatolicum*, C. 11, S. 1, 2017, s. 29-74.
- CEVHER, Mehmet, *Hitit Kentlerinde Savunma Sistemleri ve Savunma Anlayışı*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019
- CZİCHON, Rainer Marie, YILMAZ, Mehmet Ali, ÇÜMEN, H. Burak, "Oymağa Höyük/Nerik Arkeoloji Projesi 2022 Yılı Çalışmaları", *43. Kazı Sonuçları Toplantısı C. 2*, 2022, s. 447-464.
- CZİCHON, Rainer Marie, "Oymağa Höyük/Nerik (?)", *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Ed. Meltem Alparslan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 298-313.
- DEMİREL, Serkan, *MÖ II.Binyılda Kuzey Anadolu (Karadeniz Bölgesi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010
- DİNÇOL, Ali-YAKAR, Jak, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında", *Belleten*, C. 38, S. 152, 1974, s. 563-572.
- EKMEN, Hamza, "Filolojik ve Arkeolojik Verilere Göre Anadolu'da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi", *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*, (Ed. Adnan Baysal), Ege Yayınları, İstanbul 2015, s. 47-66.
- GAVAZ, Özlem Sir, "Hitit İmparatorluk Devri Krallarında I. Şuppiluliuma Dönemi'nde Anadolu", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 2008, s. 21-39
- GÖTZE, Albrecht, *Kizzuwatna And The Problem Of Hittite*, Yale University Press, New Haven 1940.
- GÜTERBOCK, Hans Gustav, "The Deeds of Şuppiluliuma as Told by His Son", *Journal of Cuneiform Studies*, C. 10, S. 2, 1956, s. 41-68.
- HOFFNER, Harry Angier, *The Laws Of The Hittites*, Tuta Sub Aegide Pallas, Leiden 1997.
- KAYA HASDEMİR, Hülya, "Sivas'ın Tarihi Yolları: Tacir, Rahip, ve Komutanın Ayak İzleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, 2021, s. 1-27.
- KINAL, Firuzan, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Bursa 2013.
- MURAT, Leyla, "Hitit Coğrafyasında Yukarı Ülke ve Tarihi Önemi", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu*, 1998, s. 175-188.
- MÜLLER KARPE, Vuslat, MÜLLER KARPE, Andreas, "Kayalıpınar/Şamuha'da Yapılan Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, (Ed. Adil ÖZME), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 297-316.
- MÜLLER KARPE, Andreas, "The East: Archaeology The Upper Land, Azzi-Hayaşa, İşuwa", *Hittite Landscape and Geography*, (Ed. Mark Weeden ve Lee Z. Ullmann), Brill, Leiden 2017, s. 58-74.
- SAGDIŞ, Dursun, "Samsun Bölgesi'nde Kaşka (Gaşka) Hitit Mücadelesi", *AMİSOS*, C. 4, S. 7, 2019, s. 219-237.

TİRO, Ali Osman, *Hititlerde Toplu Nüfus Aktarımları ve Ülke İçinde Kullanımları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016

ÜNAL, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

ÜNAL, Ahmet, *Eski Anadolu Siyasi Tarihi I*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2018.

ÜNSAL, Veli, “Hayaşa Krallığı’nın Kuzeydoğu Anadolu’daki Varlığı ve Hayaşa-Hitit İlişkileri”, *RSSS*, C. 5, S. 4, 2017, s. 790-809.

YİĞİT, Turgut, “MÖ II. Bin Yıl Anadolu Kentlerinden Şamuha’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, 1997, s. 273-287.

Harita 1: Hitit şehirleri Nerik, Şamuha ve Tiliura'nın başkent Hattuşa'ya olan konumları.

Extended Abstract

After the Hittites established their dominance in Anatolia, they paid attention to border security against possible attacks from outside and took radical decisions when necessary in the policies applied to the border cities. Hattuša becoming the capital brought with it borders where defense was given priority. Civilizations that are close to the capital and pose a threat are the priority targets in military expeditions. Especially the Kaška and Azzi-Hayaša border was one of the borders that caused the Hittites the most trouble. Nerik, Tiliura and Šamuha settlements are located on this border line and are cities frequently mentioned in the primary sources.

Many studies have been conducted on the localization of Nerik. With the studies carried out by R. M. Czichon in recent years, it is certain that Nerik is located in Oymağaç Höyük. In this regard, it is possible to say that Nerik is located 148 km north-east of Hattuša as the crow flies. Nerik is one of the great cult centers of the Hittites and also has political power. Since there is no consensus in the sources, it would be more accurate to say that the occupation of Nerik took place during the Middle Hittite period. It took more than 400 years for the city of Nerik to be taken back after it was taken over by the Kaškas during the Middle Hittite period. This situation shows that the border city policies established on the city of Nerik during the Old Hittite period were weak. Although the Hittite expeditions to the region after the loss of Nerik were successful for a while, they were not permanent. As a matter of fact, as a result of the political border policies implemented during the periods of Hattušili III the city was taken over by the Hittites. If we examine religious policies, Hattušili III was chosen as the Priest of Nerik's Storm God by Muwattalli II. Hattušili III attributes all of the victories he achieved in all his struggles with the Kaška's to Nerik's Storm God. With this religious policy, Hattušili III took Nerik's Storm God behind him and said that he was acting on his orders. In other words, Hattušili III acts not on his own will but on the request of Nerik's Storm God. Hattušili III saw the mistake made by his ancestors who ruled before him, learned from it and saw that permanent domination would be achieved not only by expeditions but also by compulsory settlement.

The border city policy implemented on Šamuha showed its effect most between 1400-1237 BC. In the region where Kaška Tribes were located in the north and Azzi-Hayaša enemies were located in the east, the policy to be applied to Šamuha was military-oriented and the region served as a military base. The military defense power of the city may have even surpassed Hattuša. As a matter of fact, as a result of the rebellions during the reign of Tuthaliya II/III, we see that Tuthaliya II/III took the capital from Hattuša and moved it to Šamuha. The burning of Hattuša after the capital was moved confirms that this decision was correct. As a result of Šuppiliuma I's campaigns against the enemies of Kaška and Azzi-Hayaša, he left the enemies he captured in Šamuha instead of taking them to Hattuša. Leaving the captives in Šamuha is one of the examples of the border city policy. This situation increases the manpower of the city and also benefits its economy. We know that Šamuha was burned and destroyed by the Azzi-Hayaša during the reign of Tuthaliya II/III, so we can say that Šuppiliuma I did not take the captives to Hattuša but left them in Šamuha because he needed manpower. As a matter of fact, if Šamuha did not have such a need, Šuppiliuma I would have taken all the captives he collected to Hattuša, as he did in the North-Syria campaign. Although Šamuha is a settlement located in the border region, the walls surrounding the city are a result of border policies that make it safe. The fact that Hattušili III mentions that the walls were destroyed during the siege of Šamuha shows that the city was fortified.

The localization of Tiliura is still a matter of debate today. Tiliura is located on the Kummešmaha river, which was determined as the Hittite-Kaška border during the time of Labarna and Hattušili I. The Kaška Tribes capture of Tiliura took place during the reign of Hantili II. The city, which was under Hittite rule for about 200 years, came under Kaška rule. Tiliura's return to Hittite rule corresponds to the period of Muršili II. We learn from the cuneiform document numbered CTH 89 that, when Muršili II captured Tiliura, he ensured the settlement of the region and settled the NAM.RA's he defeated with his army in the region. In the following lines of the text, it is possible to understand that Hattušili III was not happy with the giving of Tiliura to NAM.RA's. As a matter of fact, Hattušili III mentions that he resettled the people of Tiliura, who had to leave their homeland after the occupation, back to Tiliura. This shows us the importance given to property rights at that time, and leaving Tiliura in safer hands is an example of border policies. The border policy implemented by Hattušili III on Tiliura does not end there. As can be understood from the order of Hattušili III, all kinds of activities of Tiliura with Kaška were prohibited. The reason for these orders shows us that Tiliura was in communication with Kaška before, they traded, and sold slaves to each other.

Yazar Adı-Soyadı ----- Author Name-Surname	Yusuf KILIÇ-Göksel GÜNAL Yusuf KILIÇ-Göksel GÜNAL
Yazar Katkı Oranı ----- Author Contribution Percentage	Eşit Equal
Makale Adı ----- Article Name	Hititlerin Nerik, Şamuha ve Tiliura Kentleri Üzerindeki Sınır Politikası Border Policy of the Hittites on the Cities of Nerik, Şamuha and Tiliura
Geliş - Kabul Tarihi ----- Received-Accepted Date	14 Mayıs 2024 - 11 Haziran 2024 14 May 2024 - 11 June 2024
Hakem Sayısı ----- Reviewers	Ön İnceleme: Beş iç hakem (Editör, Yayın Kurulu, Alan Editörü, Türkçe ve İngilizce Dil Editörleri) İçerik İnceleme: İki dış hakem Preview: Five internal reviewer (Editor, Editorial Board, Field Editor, Turkish and English Language Editors) Content review: Two external reviewer.
Etik ----- Ethic	Bu çalışmada etik ilkelere uyulmuştur. Ethical principles were followed in this study.
Benzerlik Taraması ----- Plagiarism Checks	Yapıldı - iThenticate Done - iThenticate
Çıkar Çatışması ----- Conflict of Interest	Çıkar çatışması yoktur. There is no conflict of interest.
Finansman ----- Grant Support	Herhangi maddi bir destek alınmamıştır. No financial support was received.
Etik Beyan ----- Ethical Statement	
Etik Kurul İzni ----- Ethics Committee Approval	
Telif Hakkı ----- Copyright	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Authors retain the copyright of their article.